

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ, ЗАЙНЯТИХ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

THE STATE AND PROSPECTS OF LABOR RESOURCES EMPLOYED AT THE ENTERPRISES OF THE TOURIST AND RECREATIONAL COMPLEX OF UKRAINE

Іванов А.М.

докторант,

Державний торговельно-економічний університет

Ivanov Andrii

State University of Trade and Economics

Стаття присвячена аналізу економічного стану трудових ресурсів підприємств, які задіяні у функціонуванні туристично-рекреаційного комплексу України. Проаналізовано кількісні показники зайнятих трудових ресурсів суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності. Досліджено кількісні показники штатних працівників юридичних та фізичних осіб, зайнятих в суб'єктах туристичної діяльності України. Порівняна середньомісячна заробітна платня трудових ресурсів, зайнятих у різних видах економічної діяльності у складі ТРК за 2021–2022 роки. Проаналізовані тенденції щодо зайнятості трудових ресурсів за статтю та освітою. Виявлено проблеми, пов'язані з трудовими ресурсами підприємств ТРК. Згруповано регіони України за показником ринкової позиції щодо використання трудових ресурсів підприємств ТРК. Запропоновано шляхи ефективного використання трудових ресурсів підприємств ТРК України.

Ключові слова: трудові ресурси (ТР), туристично-рекреаційний комплекс (ТРК), підприємство, туризм, туристична галузь, суб'єкт господарювання.

Today, it is very difficult to fully assess the extent of the impact of hostilities on Ukrainian tourism and recreation, as the full-scale war continues. However, it is already known today that the tourism industry has lost not only the territories that were used as tourist and recreational areas with existing tourist and recreational complexes before 2021, but also more than 36% of tourism enterprises (hotels, recreation centers, airports, museums, historical objects of railway and road communication) compared to 2021, and as a result, there was a loss of labor resources, which is one of the main factors in the effective functioning of enterprises of the tourism and recreation complex of Ukraine. The article analyzes the statistical data on the status of labor resources employed by the enterprises of the tourism and recreation complex of Ukraine until 2022. It is found that at the enterprises of the T&RC of various spheres of economic activity – temporary accommodation, catering, transport, travel agencies and tour operator companies, since 2015, there have been negative changes in the quantitative and qualitative composition of labor resources. It has been established that the average monthly salary of the labor force employed in various types of economic activity within the shopping and entertainment complexes in 2022 was lower than the national average, except for aviation enterprises. It was the lowest for employees engaged in catering services and amounted to UAH 9347.5 per month. It was established that in 2022, 13704.6 thousand people were employed at the enterprises of the shopping and entertainment complexes of various economic activities, of which 12591.6 thousand had formal employment and 1113.0 thousand had informal employment. The informal sector employed 1905.4 thousand workers, and the number of unemployed people aged 15–70 was 1711.6 thousand. The largest number of laid-off workers was in the accommodation and catering industry. The average duration of the actual working hours of the employed population aged 15–70 was 38 hours/week for women and 40 hours/week for men, with a 2-hour excess of weekly employment in urban areas compared to rural areas. The main problems related to the labor resources of shopping and entertainment complex enterprises are identified. The regions of Ukraine are grouped by the indicator of market position in terms of the use of labor resources of the enterprises of the shopping and entertainment complex.

Keywords: labor resources (LR), tourist and recreational complex (TRG), enterprise, tourism, tourism industry, business entity.

Постановка проблеми. Сьогодні в складних реаліях функціонування економіки важливим є вихід окремих галузей економіки України та певних видів економічної діяльності на рівень поступового розвитку. Туризм, який включає туристично-рекреаційні комплекси різної ієрархії, здатен швидко адаптуватися до нових соціально-економічних змін та спонукати до розвитку інші галузі економіки. Це стосується і туристично-рекреаційного комплексу (далі – ТРК), невід’ємною складовою якого є трудові ресурси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання та особливості використання трудових ресурсів в економіці України розглянуті в наукових працях Гарькави В. [1], Пасеки С. [2], Марценюк Л. [3] та ін. Стан та особливості трудового потенціалу туристичної сфери досліджували Герасимів З., Підлужна О., Христенко Г. [4], Горіна Г. [5], Мармоль Л., Сарапіна О. [6], Трегулова І. [7], Войнаренко М., Юр’єва-Юрій А. [8], Незвещук-Когут Т. [9], Гриньова В., Ястремська О. [10]. Теоретичним аспектам формування кадрового складу підприємств туристично-рекреаційного комплексу присвячені наукові праці Любіцевої О. [11], Масляка П. [12], Монастирського В. [13] та інших.

Проблеми використання трудових ресурсів, зайнятих в сфері туризму та окремих його складових, досліджували зарубіжні вчені: Andersen, I.M.V., Boella, M., Cruz Jiménez, G., Serrano-Barquín, R.D.C., Djajasinga, N.D., Sulastri, L., Sudirman, A., Sari, A.L., & Rihardi, E.L., Elshaer, A.M., Gričar, S., Šugar, V., & Bojnec, Š., Ioannides, D., Gyimóthy, S., & James, L., Karsavuran, Z., Mamatzakis, E., Pegkas, P., & Staikouras, C., Riadil, I.G., Robinson, R.N., Martins, A., Solnet, D., & Baum, T., Sun, Y.Y., Li, M., Lenzen, M., Malik, A., & Pomponi, F., Tosun, C., Çalişkan, C., Şahin, S. Z., & Dedeoğlu, B.B., Walmsley, A., Koens, K., & Milano, C., Yaacob, N.A., Mat, N., & Melhem, S.B.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на доволі великий обсяг наукових досліджень з даної тематики, в умовах високої конкуренції та швидких змін соціально-економічних процесів, є необхідність поглиблення наукових досліджень щодо виявлення проблем, розробки пропозицій щодо удосконалення ефективності використання трудових ресурсів, зайнятих на підприємствах ТРК України.

Постановка завдання. Завданням є аналіз сучасного стану використання трудових ресурсів, які задіяні у функціонуванні підприємств ТРК різних форм власності та форм господарювання, виявлення проблем та розробка пропозицій щодо зайнятості трудових ресурсів підприємств ТРК.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи трудові ресурси

підприємств, вважаємо за доцільне використовувати таке визначення «трудові ресурси підприємства – це кадровий персонал, що виступає як сукупність працівників різних професійно-кваліфікаційних груп, зайнятих на підприємстві» [14]. З урахуванням того факту, що до складу елементарних видів діяльності ТРК входять підприємства, які задіяні у наданні послуг харчування, відпочинку та розваг, транспортного, побутового, медичного обслуговування, спорту, безпеки, зв’язку та банківської діяльності, слід вважати, що аналізувати необхідно економічний стан цих підприємств в цілому для дестинації (держава Україна) та галузі (туризм та рекреація).

Кількість суб’єктів господарювання за класом економічної діяльності «діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщення», які функціонують у складі ТРК, станом на 2022 р. у порівнянні з 2015 р. несуттєво змінилася і складає 4082 од., з них фізичних осіб підприємців – 3221 (у 2015 р. – 2962 ос.). Кількість підприємств станом на 2022 рік – 861. Кількість зайнятих працівників у суб’єктах господарювання, починаючи з 2015 р., змінюється в арифметичній прогресії і станом на 2022 р. складає 23380 ос. Найбільша кількість зайнятих працівників у досліджуваній період спостерігалася у 2019 р. (36833). Кількість зайнятих працівників у готелях і подібних засобах тимчасового розміщення станом на 2022 р. складає 15899 ос., що на 4943 ос. менше, ніж у 2015 р. З них 15745 ос. – це наймані працівники (рис. 1).

Інша ситуація склалася у напрямку діяльності засобів розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання (КВЕД 55.20). Кількість цих суб’єктів господарювання у 2022 р. зменшилася майже вдвічі і складає 1905 проти 3453 у 2015 р. Аналогічна динаміка є стосовно кількості фізичних осіб-підприємців (1577 у 2022 р., 2865 у 2015 р.). Кількість підприємств у 2022 р. склала 328 проти 588 у 2015 р. Кількість зайнятих працівників у 2022 р. склала 3921 ос., що менше на 3166 у порівнянні з попереднім роком та на 3921 ос. у порівнянні з 2015 р. (рис. 2).

Кількість суб’єктів господарювання, задіяних у наданні місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів і причепів станом на 2022 р. складає 30 од., що на 18 менше у порівнянні з попереднім роком та на 44 од. зменшилося у порівнянні з 2015 р. Кількість підприємств, задіяних у цій сфері діяльності складає 13 станом на 2022 р. з наявною кількістю зайнятих працівників – 28. Критично найменший показник кількості зайнятих працівників у суб’єктах господарювання (53 особи) у 2022 р. (рис. 3).

Кількість суб’єктів господарювання, які відносяться до діяльності інших засобів тимчасового розміщування (КВЕД 55.90) станом на 2022 р. складає 258, з них фізичних

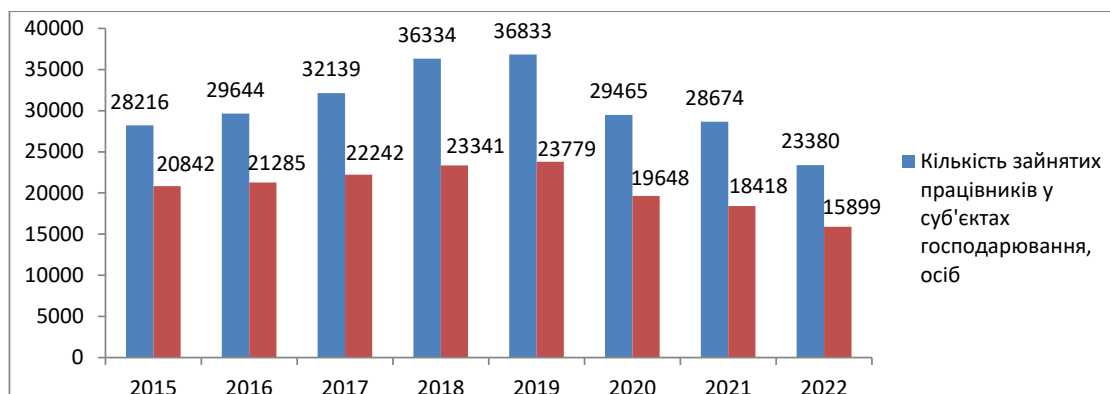

Рис. 1. Кількість суб'єктів господарювання, зайнятих працівників в готелях і подібних засобах тимчасового розміщування (КВЕД 55.10)

Джерело: складено автором на основі [15]

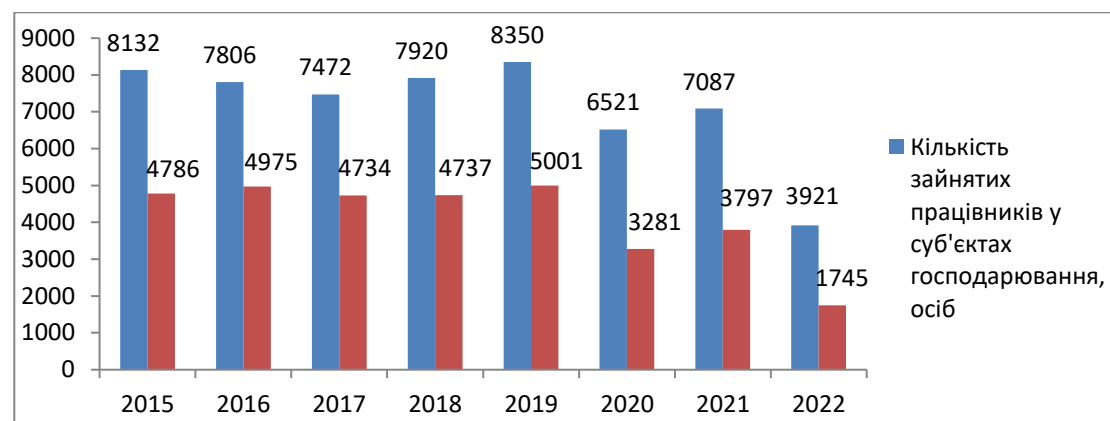

Рис. 2. Кількість суб'єктів господарювання, зайнятих працівників у засобах розміщування на період відпустки та ін. тимчасового проживання (КВЕД 55.20)

Джерело: складено автором на основі [15]

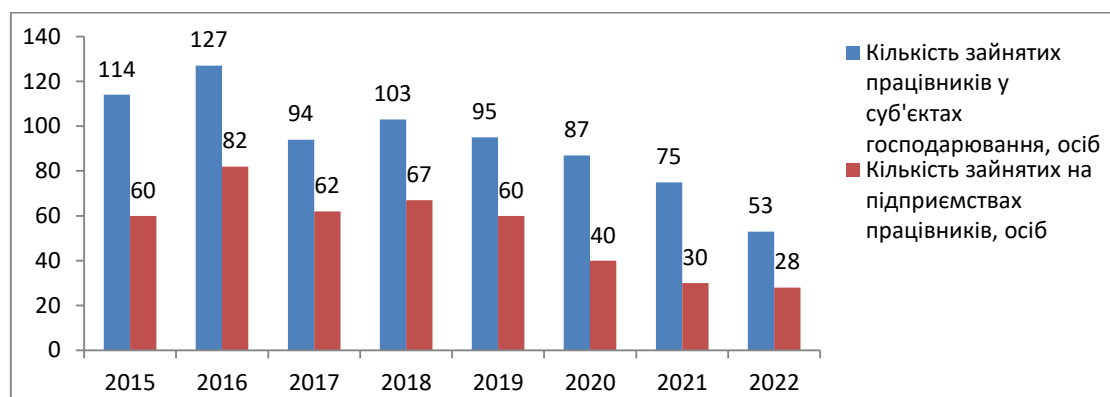

Рис. 3. Кількість суб'єктів господарювання, зайнятих працівників на підприємствах з надання місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів і причепів (КВЕД 55.30)

Джерело: складено автором на основі [15]

осіб-підприємців – 244 та 580 працевлаштованих. Кількість підприємств складає 34, на яких працевлаштовані 237 ос. (рис. 4).

Ситуація щодо кількості суб'єктів господарювання з надання в оренду й експлуатацію

власного чи орендованого нерухомого майна (КВЕД 68.20) та зайнятих в цій діяльності трудових ресурсів набагато краща, ніж за іншими КВЕД, які входять до класу «послуги проживання». Так, станом на 2022 рік кількість

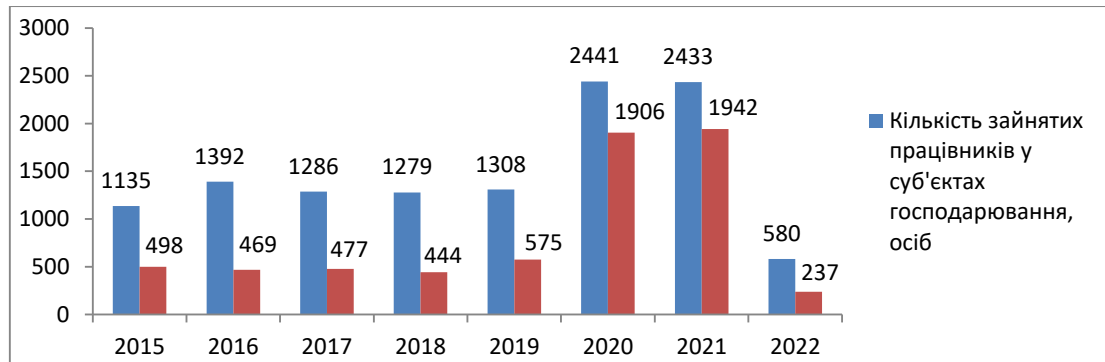

Рис. 4. Кількість суб'єктів господарювання, зайнятих працівників на підприємствах, які відносяться до діяльності інших засобів тимчасового розміщування (КВЕД 55.90)

Джерело: складено автором на основі [15]

суб'єктів господарювання складає 70018 од., з них фізичних осіб-підприємців 46742 особи з наявною кількістю працевлаштованих трудових ресурсів – 163535. Кількість підприємств складає 23276 од., в яких задіяно 109475 осіб. Динаміка змін щодо кількості суб'єктів господарювання та зайнятих працівників на підприємствах з надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна, які задіяні в ТРК України, надані на рис. 5.

Динаміка, показана на рис. 5, пояснюється доволі вірною нормативно-правовою базою щодо надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна та ситуацією, яка склалася у період військового стану в Україні, коли одні громадяни виїхали на тимчасове проживання в інші місця та країни, а інші переселилися в їх власне житло на тимчасовий період.

Кількість суб'єктів господарювання, які відносять до класу економічної діяльності «Діяльність ресторанів, надання послуг мобільного харчування», у 2022 р. налічувалося 42190 од., з них 39335 фізичних осіб-підприємців. Загальна кількість підприємств складала 2855. Кількість

зайнятих працівників у суб'єктах господарювання щороку зменшується в геометричній прогресії та складала у 2022 р. 123707 осіб (табл. 1). В табл. 1 також проаналізовано кількість суб'єктів господарювання та зайнятих працівників на підприємствах, які надають послуги харчування у 2022 р. за КВЕД 56.21, 56.29 та 56.30.

В цілому кількісні характеристики щодо суб'єктів господарювання та зайнятих працівників на підприємствах, які надають послуги харчування у 2022 р., мають від'ємні показники у порівнянні з минулорічними.

Важливу роль на ринку праці має транспорт. Економічну ефективність послуг залізничного пасажирського транспорту оцінити неможливо з причини відсутності фактичної інформації.

Кількість суб'єктів господарювання (КВЕД 49.32). станом на 2022 р. складає 4101 од., що менше на 17255 од. у порівнянні з 2015 р. Також відбувається зменшення зайнятих працівників в діяльності підприємств, які надають послуги таксі (рис. 6).

Станом на 2022 рік кількість зайнятих працівників в діяльності 4082 суб'єктів господарювання,

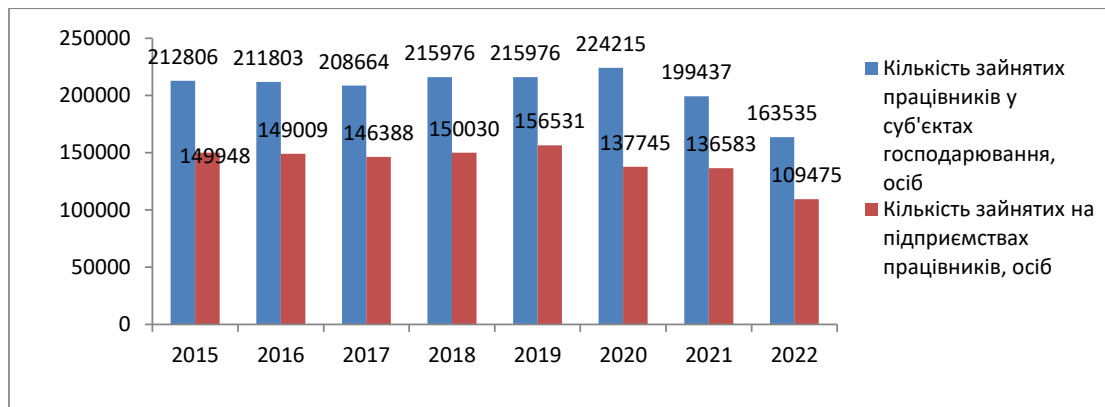

Рис. 5. Кількість суб'єктів господарювання, зайнятих працівників на підприємствах з надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна (КВЕД 68.20)

Джерело: складено автором на основі [15]

Таблиця 1

Кількість суб'єктів господарювання, зайнятих працівників на підприємствах, які надають послуги харчування у 2022 р., осіб

Клас економічної діяльності та КВЕД	Фізичні особи-підприємці	Зайняті працівники у суб'єктах господарювання	Зайняті на підприємствах працівники	Наймані працівники
Діяльність ресторанів, надання послуг мобільного харчування, 56.10	39335	123707	34206	33745
Постачання готових страв для подій, 56.21	659	1808	513	510
Постачання інших готових страв, 56.29	2680	14292	7802	7766
Обслуговування напоями, 56.30	5180	11456	1871	1802

Джерело: складено автором на основі [16]

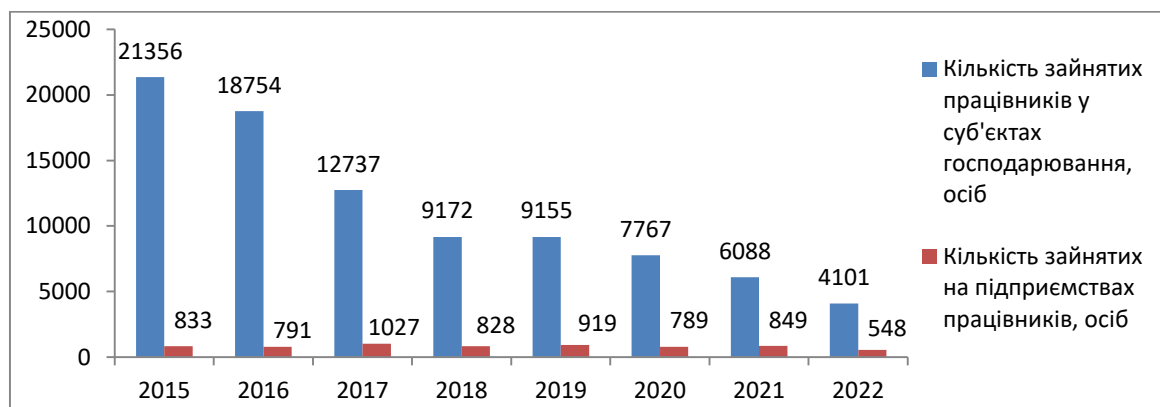

Рис. 6. Кількість суб'єктів господарювання, зайнятих працівників в діяльності підприємств, які надають послуги таксі (КВЕД 49.32)

Джерело: складено автором на основі [16]

які відносяться до іншого пасажирського наземного транспорту, складає 13686 осіб, що менше у порівнянні з минулим роком на 2037 осіб та на 11349 осіб у порівнянні з 2015 р. На 861 підприємстві (2022 р.) офіційно було працевлаштоване 7553 працівника (рис. 7).

Станом на 2022 р. в Україні функціонувало 27 суб'єктів господарювання ТРК, віднесених до пасажирського морського транспорту (КВЕД 50.10), та 6 підприємств. У 2015 році в даному виді економічної діяльності було задіяні 82 працівника, в 2016 р. – 50, інформація щодо

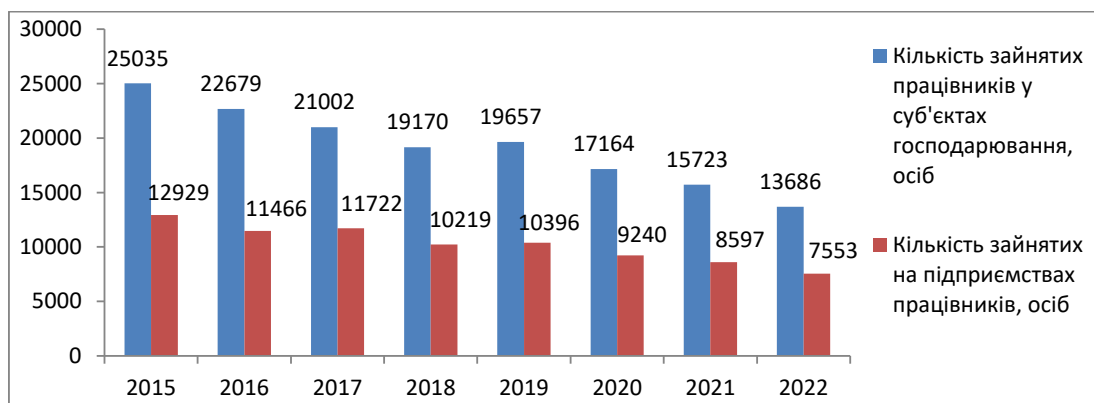

Рис. 7. Кількість суб'єктів господарювання, зайнятих працівників в діяльності підприємств, які відносяться до іншого пасажирського наземного транспорту (КВЕД 49.39)

Джерело: складено автором на основі [16]

кількості зайнятих трудових ресурсів за наступні роки відсутня (рис. 8.).

Кількість суб'єктів пасажирського річкового транспорту (КВЕД 50.30) станом на 2022 рік склала 131, що менше у порівнянні з 2015 роком на 155 од., а кількість зайнятих працівників на підприємствах зменшилася майже вдвічі (рис. 9).

У діяльності підприємств пасажирського авіатранспорту (КВЕД 51.10) у 2019 р. був задіяний 6701 працівник на основному місці роботи, а в 2022 р. – 5340 осіб. У 2018 році спостерігався найбільший показник щодо зайнятих працівників у суб'єктах пасажирського авіаційного транспорту (рис. 10).

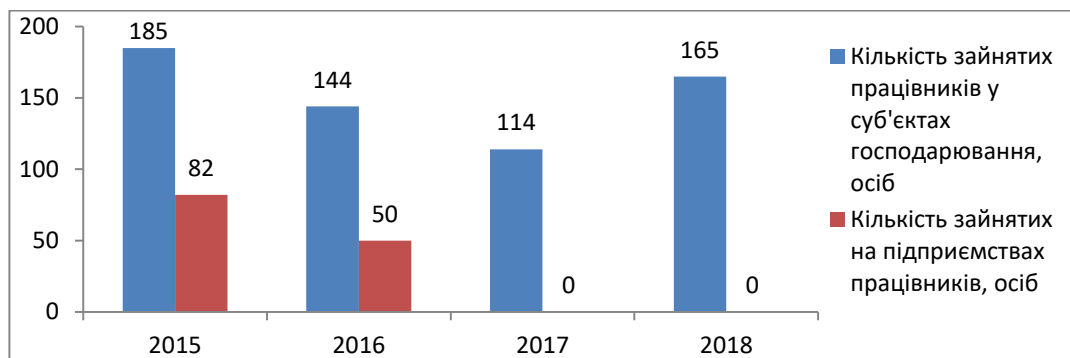

Рис. 8. Кількість суб'єктів господарювання, зайнятих працівників в діяльності підприємств пасажирського морського транспорту (КВЕД 50.10)

Джерело: складено автором на основі [16]

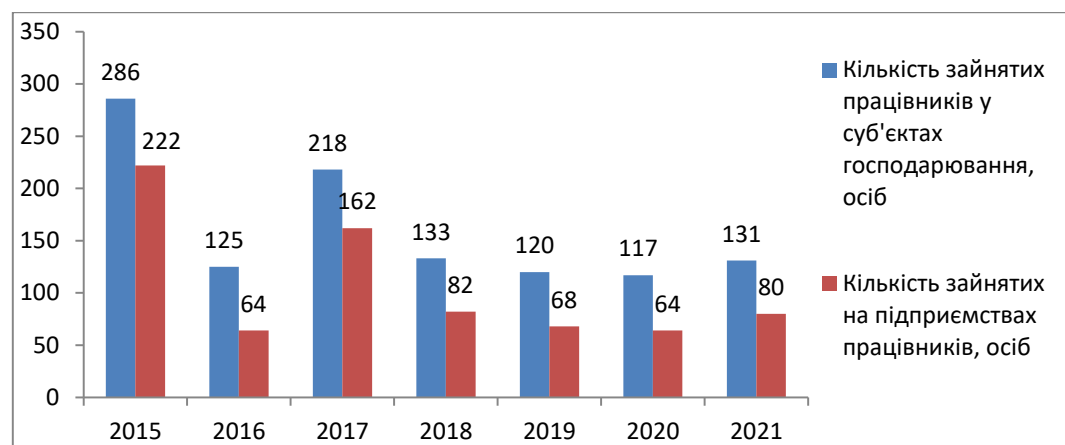

Рис. 9. Кількість суб'єктів господарювання, зайнятих працівників в діяльності підприємств пасажирського річкового транспорту (КВЕД 50.30)

Джерело: складено автором на основі [16]

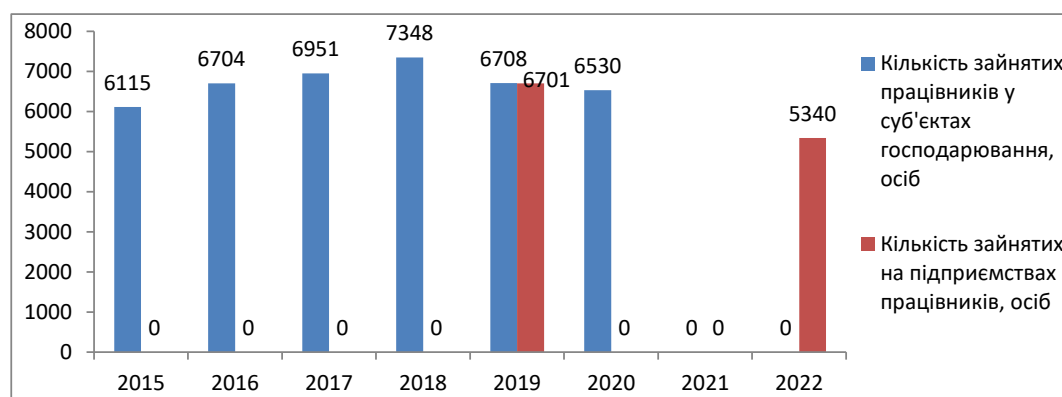

Рис. 10. Кількість зайнятих працівників в діяльності підприємств пасажирського авіаційного транспорту (КВЕД 51.10)

Джерело: складено автором на основі [16]

Кількість зайнятих працівників в діяльності підприємств з надання в оренду автомобілів і легкових авто засобів, які функціонують у складі ТРК, майже не змінюється, починаючи з 2015 р. (рис. 11).

Кількісні показники трудових ресурсів, задіяних у турсервісних та турагентських підприємствах у 2022 р., надані в табл. 2.

Як бачимо з табл. 2, у 2022 р. в ТРК України функціонувало 8429 суб'єктів господарювання, які відносяться до КВЕД 79.11, 79.12 та 79.90. Їх кількість зменшується, починаючи з 2015 року. Тенденція щодо зменшення спостерігається і щодо кількості підприємств, і щодо кількості зайнятих працівників.

У 2022 р. в індивідуальній мистецькій діяльності офіційно працевлаштоване та виконують свій функціонал 3156 осіб (630 підприємств), у функціонуванні театральних і концертних залів – 1174 особи в наявних 23 підприємствах, у 31 музеї виконували свої обов'язки 296 осіб, в діяльності з охорони та використання пам'яток історії, будівель та інших пам'яток культури працювали 109 осіб на 14 об'єктах

У ботанічних садах, зоологічних парках і природних заповідниках, які входять до складу ТРК загальною кількістю 14, у 2022 р. було зайнято

236 працівників, що менше на 4,5 рази у порівнянні з 2015 р.

На 55 підприємствах, які реалізують у своїй діяльності послуги з організації азартних ігор, офіційно працевлаштовані 2515 осіб (2022 р.).

На 7626 підприємствах, які надають спортивні та рекреаційні послуги, у 2022 році працювало 19198 осіб, тоді, у 2015 р. їх кількість складала 26787 осіб.

Найбільша кількість штатних працівників юридичних осіб, зайнятих в суб'єктах туристичної діяльності України у 2022 році, мало місце у Львівській, Одеській, Дніпропетровській та Харківській областях. Трудові ресурси цих же областей є лідерами щодо наявності у них вищої освіти.

За показником середньооблікової кількості штатних працівників фізичних осіб, зайнятих в суб'єктах туристичної діяльності України у 2022 році, лідерами в Україні є Дніпропетровська, Одеська, Львівська та Київська області. Ці регіони також є лідерами щодо наявності у трудових ресурсів вищої освіти.

Важливою складовою оцінки стану трудових ресурсів є заробітна платня. Проаналізуємо середньомісячну заробітну платню працівників, задіяних у різних сферах економічної діяльності. Так, станом на IV квартал 2022 року

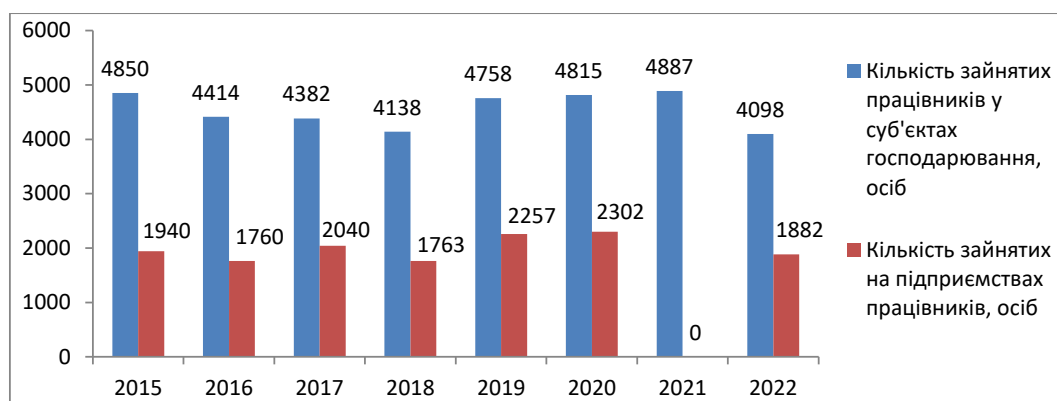

Рис. 11. Кількість зайнятих працівників в діяльності підприємств з надання в оренду автомобілів і легкових авто засобів (КВЕД 77.11)

Джерело: складено автором на основі [16]

Таблиця 2

Кількість суб'єктів господарювання, зайнятих працівників турсервісних та турагентських підприємств у 2022 р., од.

Напрямок діяльності та КВЕД	Кількість суб'єктів господарювання	Кількість зайнятих працівників у суб'єктах господарювання	Кількість підприємств	Кількість зайнятих на підприємствах працівників
Діяльність турагентів, 79.11	6761	8851	1001	2471
Діяльність турсервісних, 79.12	716	3289	86	3185
Надання інших послуг із бронювання та пов'язана з цим діяльність, 79.90	952	1778	169	846

Джерело: складено автором на основі [16]

середня заробітна платня осіб, які працювали на підприємствах: транспорту, пошти та кур'єрській доставці, складала 14673 грн, водному транспорту – 14718 грн., авіаційному транспорту – 31486,5 грн, підприємствах розміщування та організації харчування – 9347,5 грн та мистецтва, спорту, розваг та відпочинку – 14432 грн (рис. 12).

Отже, середня заробітна платня, трудових ресурсів, задіяних на підприємствах авіаційного транспорту, перевищувала середньодержавну, яка складала 14859 грн., а в інших підприємствах вона була меншою, ніж середня заробітна платня по Україні. На всіх підприємствах ТРК заробітна платня у чоловіків була вищою, ніж у жінок.

В цілому на підприємствах ТРК різних економічних видів діяльності у 2022 році було задіяні 13704,6 тис. осіб, з яких 12591,6 тис. мали формальну зайнятість та 1113,0 тис. – неформальну. Взагалі у неформальному секторі працювали 1905,4 тис. працівників. Станом на 2022 рік кількість безробітного населення віком 15–70 років складала 1711,6 тис. осіб, найбільша кількість звільнених трудових ресурсів – 4,4% від загальної кількості безробітних в сектор ТРК, приходилася на підприємства розміщування та організації харчування.

Середня тривалість фактично відпрацьованого робочого часу зайнятого населення віком 15–70 років складала для жінок 38 год./тиждень, чоловіків – 40 год./тиждень. У міській місцевості

тижнева зайнятість на 2 години була більша, ніж у сільській.

На основі проаналізованих економічних показників згрупуємо регіони України за показником ринкової позиції щодо трудових ресурсів підприємств ТРК (табл. 3). Основними показниками для оцінки визначено: коефіцієнт вибуття кадрів, коефіцієнт прийому кадрів, коефіцієнт стабільності кадрів, коефіцієнт плинності кадрів, коефіцієнт чисельності основних працівників на підприємствах.

Звичайно, що станом на 2025 рік з причин військової окупації Херсонської, Запорізької, Донецької та Луганської областей ринкова аналізована в табл. 3. інформація змінена кардинальним чином, але фактичні дані з цього питання не оприлюднюються, чи взагалі відсутні.

Отже, виділімо основні проблеми та шляхи їх вирішення щодо ефективного використання трудових ресурсів, задіяних у функціонуванні підприємств ТРК:

1. Масовий виїзд трудових ресурсів за кордон України та внутрішня міграція з східних та південних регіонів, які до 2021 року були потужними центрами концентрації трудових ресурсів, задіяних у підприємствах ТРК / Розробка державної програми щодо повернення трудових ресурсів до України з-за кордону, надання соціальних і фінансових послуг та спрощених процедур щодо працевлаштування для тимчасово переміщених осіб.

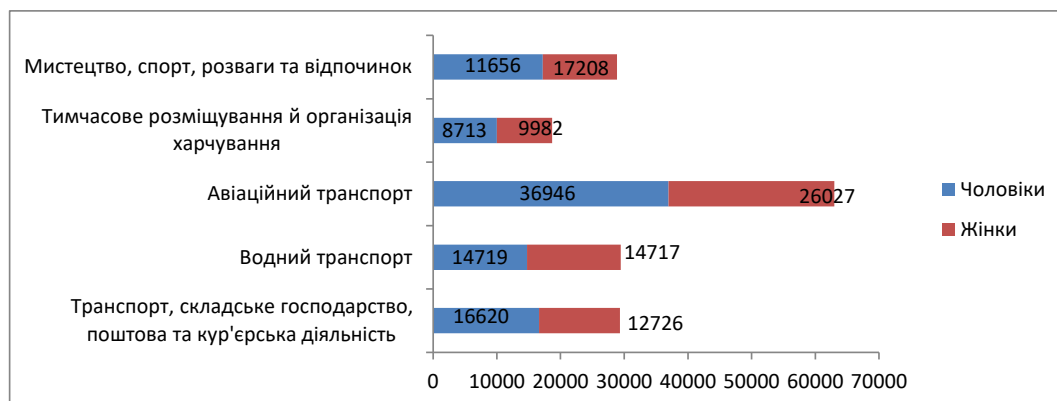

Рис. 12. Середньомісячна заробітна платня ТР, зайнятих в різних видах економічної діяльності у складі ТРК у IV кварталі 2022 року (грн. у розрахунку на одного штатного працівника)

Джерело: складено автором на основі [16]

Таблиця 3

Угрупування регіонів України за показником ринкової позиції щодо використання трудових ресурсів підприємств ТРК

Ринкова позиція	Регіон
Лідер	м. Київ, Львівська, Одеська, Івано-Франківська, Дніпропетровська, Харківська
Послідовник лідера	Запорізька, Кіровоградська, Донецька, Вінницька, Закарпатська
Аутсайдер	Чернівецька, Черкаська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Волинська, Миколаївська, Сумська, Хмельницька, Житомирська, Чернігівська, Полтавська, Кіровоградська, Луганська

Джерело: власна розробка автора

2. Масове закриття та переорієнтація економічної діяльності підприємств, задіяних в ТРК – готелів, закладів харчування, музеїв, закладів рекреації та ін., в результаті чого трудові ресурси втрачають робочі місця / Надання державної допомоги для підприємств, особливо тих, які створюють умови перебування, лікування, реабілітації для людей, постраждалих внаслідок військових дій.

3. Знищення, чи пошкодження значимих для ТРК підприємств внаслідок російської агресії. Як наслідок – втрата місць працевлаштування для трудових ресурсів / Підтримка підприємств, що постраждали від війни, шляхом надання фінансової допомоги та податкових пільг. Залучення інвестицій для відкриття нових підприємств, що сприятиме створенню робочих місць.

4. Зниження доходів населення внаслідок скорочення робочих місць, масового безробіття / Розробка та впровадження державних програм підтримки працівників, які втратили роботу з причин COVID-19 та військових дій в Україні. Надання фінансової допомоги особам-вимушеним переселенцям, спрощення процедури офіційного працевлаштування в населених пунктах, де вони проживають тимчасово.

5. Знищення та виведення з ладу туристично-рекреаційної інфраструктури - доріг, мостів, аеропортів, вокзалів, підприємств, які забезпечують зв'язок, внаслідок чого ускладнилася маятникова міграція трудових ресурсів з місць постійного/тимчасового проживання до місць роботи / Використовувати бюджетні гроші на відновлення пошкодженої інфраструктури, залучати внутрідержавні та міжнародні інвестиції для цієї діяльності.

6. Втрата професійних навичок трудовими ресурсами, які тимчасово не працюють / Проведення майстер-класів у віддаленому режимі із наданням сертифікатів щодо підвищення кваліфікації.

7. Погіршення здоров'я трудових ресурсів - психологічні травми, нервові розлади, постійні стреси, які заважають трудовим ресурсам якісно виконувати свої професійні обов'язки / Залучати професійні реабілітаційні центри до роботи з трудовими ресурсами та їх сім'ями як на місцях виконання професійних обов'язків, так і на спеціалізованих підприємствах.

8. Зниження безпеки праці на підприємствах під час військового конфлікту / Створення підвищених умов безпеки на підприємствах – створення / Реконструкція бомбосховищ та удосконалення їх матеріальної бази, підключення до системи сповіщення про небезпеку і т.д.

9. Зменшення попиту на послуги підприємств ТРК внаслідок зниження пріоритетів потреб / Створення нових туристично-рекреаційних підприємств і збільшення робочих місць.

Висновки. Результати досліджень сучасного стану трудових ресурсів, які задіяні у діяльності підприємств різних сфер діяльності туристично-рекреаційного комплексу України доводять їх кризове становище, яке проявляється у суттєвому зменшенні кількості трудових ресурсів у всіх видах діяльності - в готелях і подібних засобах тимчасового розміщування, засобах розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання, підприємствах з надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна, підприємствах харчування, підприємств, які надають транспортні послуги, туроператорських та турагентських підприємств, закладах мистецтва та анімації.

Лідерами у 2022 році щодо загального стану розвитку трудових ресурсів на підприємствах ТРК є м. Київ, Львівська, Одеська, Івано-Франківська, Дніпропетровська, Харківська.

Для подолання кризового стану доцільно розробити державні та регіональні програми щодо збереження трудових ресурсів та їх ефективного використання

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гарькава В.Ф. Формування трудового потенціалу регіону як основа державної регіональної політики. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. № 8. С. 359–362.
2. Пасека С.Р. Роль соціально-трудоного потенціалу в розвитку сфери обслуговування регіону. *Актуальні проблеми наукового й освітнього простору в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів*: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 14-15 травня 2015, Мукачеве. Том 2015. С. 54–56.
3. Марценюк Л.В. Розвиток трудового потенціалу як основний елемент підвищення ресурсного потенціалу підприємства. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2020. № 2. С. 102–107. DOI: <https://doi.org/10.15276/EJ.02.2020.14>
4. Христенко Г.М., Герасимів З.М., Підлужна О.Б. Сільський зелений туризм в Україні: проблеми і перспективи розвитку. *Ефективна економіка*. 2019. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7298>. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.9.52>
5. Горіна Г.О. Роль туристичної галузі у підвищенні зайнятості населення в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 133–135.
6. Мармоль Л.О., Сарапіна О.А. Організаційно-економічний механізм функціонування туристично-рекреаційних підприємств: монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2006. 183 с.
7. Трегулова І.П. Організаційно-функціональний механізм управління персоналом підприємства туристичного бізнесу. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2007. № 28. 264 с.
8. Войнаренко М.П., Юр'єва-Юрій А.В. Механізм стимулювання праці в туристичній сфері України. *Вісник ДІТБ*. 2009. № 13. 280 с.

9. Незвещук-Когут Т.С. Удосконалення управління діяльністю туристичних підприємств: дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04; Херсон. нац. техн. ун-т. Херсон, 2012. 195 с.
10. Гриньова В.М., Ястремська О.М. Проблеми управління трудовими ресурсами: монографія. Харків : ХНЕУ, 2006. 192 с.
11. Любіцева О.О. Ринок туристських послуг (геопросторові аспекти). Київ : Альтерпрес, 2002. 436 с.
12. Масляк П.О. Рекреаційна географія: навч. посібник. Київ : Знання, 2008. 343 с.
13. Монастирський В.Р. Природні ресурси і рекреаційні комплекси світу: навч. посібник. ННБК «АТБ». Львів, 2022. 200 с.
14. Мальська М.П., Рутинський М.Й., Білоус С.В., Мандюк Н.Л. Економіка туризму: теорія та практика: підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 539 с.
15. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 03.03.2025).
16. Статистичний барометр України. ГС «НТОУ», 2023. URL: <https://ntou.ua/assets/files/ntou-statistics-barometer-2021-2022.pdf> (дата звернення: 03.03.2025).

REFERENCES:

1. Gharjkava V.F. (2017) Formuvannya trudovogho potencialu rehionu jak osnova derzhavnoji rehionalnoji polityky [Formation of the region's labor potential as a basis of the state regional policy]. *Skhidna Jevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnja*. no. 8, pp. 359–362.
2. Pasjeka S.R. (2015) Rolj socialjno-trudovogho potencialu v rozvytku sfery obslughovuvannja rehionu [The Role of Social and Labor Potential in the Development of the Region's Service Sector]. *Aktualni problemy naukovocho j osvithnjogho prostoru v umovakh poghyblennja jevrointegracijnykh procesiv: zbirnyk tez dopovidej Mizhnarodnoji nauko-vo-praktychnoji konferenciji* (Ukraina, Mukachevo, 14-15 travnja 2015), pp. 54–56.
3. Marcenjuk L.V. (2020) Rozvytok trudovogho potencialu jak osnovnyj element pidvyshhennja resursnogho potencialu pidpryjemstva [Development of labor potential as a key element of increasing the resource potential of an enterprise]. *Ekonomichnyj zhurnal Odeskogo politekhnichnogho universytetu*, no. 2, pp. 102–107. DOI: <https://doi.org/10.15276/EJ.02.2020.14>
4. Khrystenko Gh.M., Gherasymiv Z.M., Pidluzhna O.B. (2019) Siljskyj zelenyj turizm v Ukraini: problemy i perspektyvy rozvytku (2019) [Rural green tourism in Ukraine: problems and prospects for development]. *Efektivna ekonomika*, no. 9. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7298>. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.9.52>. (accessed March, 03, 2025). (in Ukrainian)
5. Ghorina Gh.O. (2015) Rolj turystychnoji ghaluzi u pidvyshhenni zajnatosti naselennja v Ukraini [The role of the tourism industry in increasing employment in Ukraine]. *Ghlobalni ta nacionalni problemy ekonomiky*, no. 4, p. 133–135.
6. Marmulj L.O., Sarapina O.A. (2006) Orghanizacijno-ekonomichnyj mekhanizm funkcionuvannja turystychno-rekreacijnykh pidpryjemstv: monohrafija [Organizational and economic mechanism of functioning of tourist and recreational enterprises: monograph]. Kyiv: NNC IAE, p. 183 (in Ukrainian)
7. Trehulova I.P. (2007) Orghanizacijno-funkcionalnyj mekhanizm upravlinnja personalom pidpryjemstva turystychnogho biznesu [Organizational and Functional Mechanism of Personnel Management of the Tourism Business Enterprise]. *Visnyk socialjno-ekonomichnykh doslidzhenj*, no. 28, p. 264.
8. Vojnarenko M.P., Jur'jeva-Jurij A.V. (2013) Mekhanizm stymuljuvannja praci v turystychnij sferi Ukrainy [The mechanism of labor incentives in the tourism sector of Ukraine]. *Visnyk DITB*, no. 13, p. 280.
9. Nezveshuk-Koghut T.S. (2012) Udoskonalennja upravlinnja dijalnistju turystychnykh pidpryjemstv [Improving the management of tourism enterprises] (PhD Thesis), Kherson: Khersons'kyj nacionalnyj tekhnichnyj universytet.
10. Ghrynjova V.M., Jastremska O.M. (2026) Problemy upravlinnja trudovymi resursamy: monohrafija [Problems of labor resources management: a monograph]. Kharkiv: KhNEU, p. 192. (in Ukrainian)
11. Ljubiceva O.O. (2022) Rynok turysts'kykh poslugh (gheoprostorovi aspekty) [The market of tourist services (geospatial aspects)]. Kyiv: Aljterpres, p. 436. (in Ukrainian)
12. Masljak P.O. (2008) Rekreativna gheoghrafija: navch. posibnyk [Recreational geography: a textbook]. Kyiv: Znannja, p. 343. (in Ukrainian)
13. Monastys'kyj V.R. (2022) Pryrodni resursy i rekreativni kompleksy svitu: navch. Posibnyk [Natural resources and recreational complexes of the world: a textbook]. NNVK "ATB". Lviv, p. 200. (in Ukrainian)
14. Maljska M.P., Rutyns'kyj M.J., Bilous S.V., Mandjuk N.L. Ekonomika turizmu: teorija ta praktyka: pidruchnyk (2014) [Tourism Economics: Theory and Practice: Textbook]. Kyiv: Centr uchbovoji literatury, p. 539.
15. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2025) [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed march, 03, 2025). (in Ukrainian)
16. Ghromads'ka spilka "nacionalna turystychna orghanizacija Ukrainy" [Public Union "National Tourist Organization of Ukraine"] (2023) Statystychnyj barometr Ukrainy [Statistical barometer of Ukraine]. Available at: <https://ntou.ua/assets/files/ntou-statistics-barometer-2021-2022.pdf> (accessed March, 03, 2025). (in Ukrainian)